

Imetabane omailm

Arne Merilaid. Puuinimesed. Muinasjutt. EKSA, 2024. 351 lk.

Mis sa selle maalahmakaga peale hakkad, vahid murumätta ja võsaalusega tött? Iga ruutmeeter peab oma väärtust tundma, ärgu olgu tühja raiskamist ja viljatut omanikutunnet. Kellele maa antud hool-dada, andku talle võimalus end mõnuga teostada. Kujunda enda ümber kaitsev monaad nagu mull. Omailm: mis mahub meie sisse, mis jääb meist väljapoole.
(Lk 105)

Arne Merilai teine romaan, kahe samanimelise, kuid eri põlvkonnast jutustaja kaudu esitatud muinasjutt „Puuinimesed” ilmutab sedasama eesti kirjanduse paarikümne aasta pikkust ühisjoont, mis on esile tulnud Tõnu Önnepalu, Lauri Sommeri, Lauri Pilteri, Kaja Kannu ja Andrus Kasemaa loomingus, viimati ka Carolina Pihelga „Lõikejoones” (2024). See suundumus on autori tegeliku maa-koha sihipärane ja tihendatud kujundamine poeetilis-subjektiivseks maailmaks vastavalt autobiograafilise (mina)jutustaja meelepõhiste eelistustele, siseilmast võrsunud sihtidele, valikutele, toimimise-võrgustikule, nii et ümbritsevast võetakse

vastu – *resp.* kantilikult „mahub meie sisse” – üksnes see, mis on mingil põhjusel soodus, jutustaja iseduse seisukohalt tarvilik ja tähenduslik. Niisugused kohakuvandid olen nimetanud kirjanduslikeks omailmadeks. Ja „Puuinimesed” on samamoodi ühtaegu lüüriline ja autobiograafiline oma koha ehk Merilaile kuuluva Liinakuru talu loominguline lugu.

Teose ülekaalukas eesmärk paistabki olevat oma koha loo esitamine, et kõlksuda efektselt ja väarikalt kokku laia ja soodsat vastukaja saanud kirjandussuundumusega. Ehkki kohaloole annab raami rõhutatult fiktiivne tasand: ulmeline tulevik, kus praegusajal tuntud Arne Merilai (raamatus tulevikulise jutustaja pruugis Vana-Arne ja Esi-Arne või lihtsalt vanavana) samanimeline, ent eristuva tähistusega „A. M. II” naissoost lapselapselapselaps ehk epigoon kui „puujumalanna” (lk 5) müüb „üle maailma Liinakuru dendropargi geneetilisi koode” (lk 7), restaureerimaks globaalse klorofüllikataklysmi järel maailma liigirikust (lk 8), ning „klorofüllikatule resistentsete puuliikide [---] seenjuure juuretist” (lk 343). Selle eluala mängu toomine kannab mõistagi loodust hoidvat või kurvemal juhul ennistavat, samuti hävingu eest hoiatavat ideed. Samal ajal saab selle mõtteks lugeda lustlikult ja teose omaelulolisust silmas pidades edevaltki õigustada ning õilistada kirjandusteaduse tähendust ja perspektiivi: „Küllap ei oleks minust geneetikut saanud, kui Esi-Arne ei oleks välja tulnud oma geneetika poeetika teooriaga” (lk 343).¹ Ent põhiliselt tähendab maakohalugu mullina ümbritsev tulevikutasand ikkagi lõbutsemist konkreetselt autorlusest taandumise² ehk autori

kahestumise võttega. Teose raames on nimelt A. M. II ülesanne romaaniks korrastada teada-tuntud kirjandusprofessori memuaarsed ja dokumentaalsed fragmen did – neid oma vaateveerult kommenteerides ja täpsustades – seitsmest tegelikust Liinakuru-nimelisest talukohast, kus on väsimatult randaalinud nii päriselu kui ka „Puuinimeste” Arne. Nii on endale „klorofüllil tootmise geenid” (lk 343) siiranud tulevikujutustaja vaatepunkt kinni ikka „vanavana” kohaloos ega mängi omaenda kaasaja lugu välja samavõrd veenvalt ja kõitvalt kui autentne taluperemees. Seda enam, et veel ei ole A. M. II kaudu esitatud ideeline tasand vältimatult päevakorral (tükati nähtus see muide tänavusel maa-messilgi, kus professor ei müünud puude geneetilisi koode ega oma istanduse trühvleid, vaid mölgutas ringi uidates vaikselt just omailma üle).

Senine retseptioon on niisamuti keskendunud omaeluloolisele, memuaarsele kihile, vaadeldes ulmelisest raamist hoolimata teost kui elulähedast päevikut,³ (kirjanduslikku) egodokumenti,⁴ aiahullu memuaare⁵ ja eeskätt ikkagi Liinakuru talu lugu, mis romaani asemel on hoopis „ülistuslaul Eesti talule, aegadeülesele sidemele, mis luuakse järglaste ja istikutega, kelle sirgumist näeb tulevik”⁶ Sellist fookust toetab üsna teose algusse poetatud määratlus „Liinakuru kroonika” (lk 17). Retseptioonis ei ole eritletud spetsiifiliselt seda, kuidas 1980-ndatel ülikooli lõpetamise järel „endale ja lastele paopaigaks” (lk 224) ja hingamisruumiks (lk 32) soetatud Liinakurust on nii päriselu kirjandus-

³ S. Kiin, Merilai kirjutas vägeva romaani. – Postimees 8. II 2025, lk 16.

⁴ H. Kaints, Peegeldusi ja kontsentratsiooni. Ülevaade 2024. aasta pikast proosast. – Looming 2025, nr 3, lk 405.

⁵ M. Luiga, Liinakuru kodulugu. – Looming 2025, nr 3, lk 415.

⁶ Samas, lk 417.

¹ Vt ka A. Merilai, Poeetika on geenides. Manifest. – Keel ja Kirjandus 2021, nr 1–2, lk 3–10. <https://doi.org/10.54013/kk758a1>

² Vrd „Türann Oidipusega” (2008), kus Merilai esitles end Pontios Chersonesose „romaani” registreerija ja tõlkijana.

professor kui ka teose domineeriva ajataseandi minajutustaja loonud määratult võimsa omailma, meelerahu tagava turvalise tsooni. Kirjanduse vormis reetis sellist kavakindlat üritust juba 2022. aastal Loomingus (nr 8) ilmunud katkend „Minu Liinakuru”, ja seda sihipärast loomistööd on raamatus korduvalt sõnastanud elutruu jutustajagi, nagu muu hulgas võis näha siinse arvustuse motost. Omailmset perspektiivi saab muidugi aimata Made Luiga täheldusest, et teoses avalduvas maailmanägemise viisis on „kõige tähtsam [---] koht ehk talu, selle kasvamine ja edenemine, ühe pere käes püsimine”,⁷ kuid selgesti on selle ära tundnud üksnes Doris Kareva, kasutades omailma loomise mõistes tabavalt vägevast väljendit *demiurgi* töö: „Kui mõtlen Liinakurule, olemata seal küll kunagi viibinud, on see ühe nägemuse kõige võimsamal viisil teoks tegemine, demiurgi töö [---].”⁸

See demiurgi töö algab – siis kui sobiv paik on välja valitud ja raamatus geograafiliselt, geoloogiliselt ning kliimatiliselt määratletud – nimetamisest. Omailma rajaja kehtestas talukoha „ametliku eestikeelse nimeversiooni Linnamäe” (lk 45) asemele kohalikus pruugis levinud Liinakuru, mille tähendus mägedevahelisele põndakule viitavana oli talle meeltemööda – erinevalt ametlikust nimest, mis oli tema hinnangul „etümoloogiliselt tautoloogiline” ja osutusena „ei olekski päris õige” (lk 46). Niisugune meele järele nimepanek kuulub kirjandusliku omailma juurde: on ju eespool mainitud Önnepalu ja Kasemaa kui ühed programmilisemad omailma kujutajad andnud tegelikele maastikele isiklikke elamusi ja tundmuse väljendavad poeetilised nimed Paradiis ja Poeedirahu. Tõsi küll, Merilai on asja ajanud märksa

tõhusamalt ja selle nime kehtestanud oma maatükile ametlikult.

Omailma looja ja järkjärgulise kujundaja võimsus avaldub aga eeskätt maa kasutamise- ja tunnetamisviisides: nimelt Liinakurule määratu dendropargi rajamises. Kui tavapäraselt kujuneb omailma isendiline ja esemeline mitmekesisus subjekti tähelepanu ja taju ulatuse alusel, siis Liinakuru peremees on toiminud iseäralikult. Alustuseks kandis ta kogu taamal paistva meelepärasuse kokku oma talumaadele, selleks et seal kasvaks „kõik puuliigid, mida ümbruskonnast võib leida” (lk 77), kuid varsti hakkas ta juba igasugu uusi ja mõnikord eksootilisigi liigi- või sordinimetusi hasartselt kokku ostma, „et elurikkust esindada” – „Aga kui just süda mõnd harva kordust tõesti soovib, siis ta selle ka saab” (lk 105). Kui teistes eelmainitud omailmakujutustes on kodune rohtaed olnud üks sopike tervikus, siis Liinakuru paistab olevat üleni enneolematult terviklik ja läbimõeldud, hingestatud ja ülev puupark, kui vaadelda selle istutuslainete kirjeldusi, samuti „[k]lassikalise klassifikatsiooni tolmutamiseks” (lk 107) ja elavdamiseks mõnuleva huumori, mängulusti ja subjektivismiga loodud liigitusi ning isendite katalooge (lk 75–145, 160–173, 179–205, lisaks põõsaste kataloog lk 208–217). Selle põhjal oleks hõlbus lugeda paikapidavaks ühe teise aiapidaja täheldus, et „ju me ikka jumalat mängime oma aedades”,⁹ kuid Merilai on seda võimalust targu õõnestanud.¹⁰ Liati tunnetatakse ja iseloomustatakse raamatus kõiki neid kataloogitud puid kui ajapikku sügavalt tundma õpitud isendipäraseid kaaslasi, kes „suhtlevad omavahel” ja „kõnelevad meiega” (lk 11), igapäev oma

⁹ **Mudlum**, Roosihullu päevaraamat. Strata, 2024, lk 148.

¹⁰ Vt „Ei, fiktsionaalne autor ei pea ennast ise iidoliks ehk taarapiidaks või koguni jumalaks” (**D. Kareva**, Puielust, lk 4).

⁷ Samas.

⁸ **D. Kareva**, Puielust. – Sirp 6. XII 2024, lk 4.

nägu ja tegu. Ühtekokku moodustavad nad koguni värsimõõtudega iseloomustatava (vt lk 105) poeetilise koosluse, mis on peremehele pakkunud „kehatunne[t]” ja „kohalolu”, hoole paisumist, hinge avardamist (lk 68) – endana kasvamist, kuni ta isegi tunneb end puuna (lk 175).¹¹ Nii on oma talumaadele puude kolleksioneerimine olnud maailma subjekti loomuse ja eelistuste seisukohast ainuvõimalik – oma iseduse laotamine maastikule, aga mitte lihtsalt egoistlik temp, vaid ühtaegu vägev vastukaal „viljatule omanikutundele” ja ennekõike eri ametkondadest kostvale metsandusmõttele, kusjuures „Puuinimestes” on istutaja ja istutatava osadus vastastikune ja sünkroonne, nagu väljendab raamatu pealkirja selgitav tekstikoht: „Puudele lähenevad inimesed on puuinimesed. // Inimestele lähenevad puud nõndasamuti – puu-inimesed.” (Lk 75)

Eks olukorras, kus „[m]aa saab enne otsa kui hasart” (lk 331), eeldab lopsakalt poeetiliste kataloogide ja liigituste lugemine lugejalt üksjagu botaanilist kirge. Sellega seonduvalt on autor teose adreassaadi problemaatikat ennetanud, märkides elutervelt, et loodusesse ükskõiksest suhtujatele või sellega distantsi hoidjatele „ei pruugi mu pikad nimestikud korda minna, jäetagu siis südamerahuga vahele” (lk 106), ja teadvustades võimalust, et need ei tundu huvitavad tema masti karakteritelegi, kel „labidas käes ja kõht mullane”. Kui maailma valikulist ja meelepärast olemust peaaegu tabades on Luiga märkinud: „Autorite paar ei ole kuskil keskendunud raskustele ja valule”,¹² siis mureküsimumused väljenduvad teoses ometi ja need haakuvad

kas tagasihaaravalt mõne istutamismõtte ja aedniku hoole läbikukkumisega või hoopis ettehaaravalt perspektiivitustundega, olgu siis juba märgitud adreasaatide nappuse tõttu või üleüldse kogu selle isikliku maailma dokumenteerimise võlu ahtaks jäämise kartuses. Alaosas „Depressiivne” sõnastub otse, „et milleks seda ürjata, kellele vaja” (lk 177), ja teisel on esile toodud üksindus (lk 224). Samal ajal on pojad muudkui abiks hoonete juures ja muidu nikerdamisel, trühvliistanduse rajamisel, ühe poja talust võib loota suurejoonelise trühvlipargi laiendust ja tütre silmis on Liinakuru „koht, kus on palju armastust” ja mille „ilu on nii silmale kui ka hingele mõõtmatu” (lk 262–263). Koha enda perspektiiv on niisiis romaani ajavoos kirjutatud ülevaks – pealegi on see maailma liigirikkuuse taastamise missiooni kaudu omandanud globaalse mõõtme. Ja ehkki selle maailma keskmes on puud, nende istutamine ja iseloomustamine, mahuvad sinna ühtlasi nii kaugemad kui ka lähemad inimesed, hooned ja isiklik perekonnalugu, mis tagab botaanikahuvilistest ja ise oma maaga jäндajatest avarama lugejaskonna kõnetamise.

„Puuinimesed” kui „eri valdkondi ja žanre hõlmav esseistlik kollaaž”¹³ pakub niisiis ühtaegu enneolematut kirjanduskogemust, toretsevalt detailset ja poeetilist looduselamust ning kõikvõimalikke õpetusi alates pajupilli nikerdamisest kuni hoonete renoveerimise ja maa-paranduseni. Rääkimata põhjalikust ja usalduslikust sissevaatest Liinakurule rajatud muinasjutulisse „vaimuga löimitud imede maailma”, kui kasutada Jakob von Uexkülli tabavat väljendust.¹⁴ Salgama oma vaatenurga kolmekordselt isiklikku lähte kohta – kirjandusuurijana olen

¹¹ Täpselt nagu biosemiootilises maailmas põimib igaüks oma suhted ainult asjade teatud omaduste külge, mis kannavad tema olemist: vt **J. v. Uexkülli**, *Omailmad*. (Eesti mõttelugu 105.) Koost K. Kull, R. Magnus. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 89.

¹² **M. Luiga**, *Liinakuru kodulugu*, lk 417.

¹³ **J. Kronberg**, *Merilaide mükoriisa*. – *Sirp* 6. XII 2024, lk 6.

¹⁴ **J. v. Uexkülli**, *Omailmad*, lk 27.

võlutud omailmakujutusest, maa on pisut minugi „hinge kallal oma töö juba teinud” (vrd lk 158) ning professor Merilai oli üks mu doktoritöö juhendajaid –, söandan sedastada puhtüldiselt, et „Puuinimestes” kõnelev Liinakuru peremees oleks tarvilik juhendaja igale elu(töö)le, mis kätkeb maa

(ja laste) eest hoolitsemist, nii et tasakaalus on hoidmine ja edukas loomine – kuni küpse ja imepärase õnne- resp. omailma väljakujunemiseni.

BRITA MELTS